

МОМЧИЛО СПРЕМИЋ

СРБИ И ФЛОРЕНТИНСКА УНИЈА
ЦРКАВА 1439. ГОДИНЕ

Велика турска освајања хришћанских земаља у XV веку највише су утицала да православни и римокатолици поведу преговоре око склањања уније. И једни и други су, међусобно заварајући се, рачунали да за себе извуку корист. Запад је после „Авињонског ропства“ био у „Великом расцепу“. Неколико сабора није успело да успостави јединство цркве, на чијем челу су се истовремено налазиле две па чак и три папе. На Истоку, пак, у очајном положају, византиски цар решио је да прибегне последњем средству не би ли најзад добио толико обећавану помоћ.

Преговори о унији вођени су првих деценија XV века, али су добили на интензитету после османлијског освајања Солуна 1430. године. Отегли су се дugo због сукоба између папе Евгенија IV (1431—1447) и Базелског сабора који је заседао од 1431. до 1447. године и био посвећен реформи цркве. Базелски синодисти истакли су да је сабор врховни представник цркве, коме се мора покоравати и папа. Евгеније IV је одбацио те одлуке и проглео њене творце. Саборници су, међутим, објавили његово забацивање и изабрали новог папу¹.

Како су и папа и базелски прелати желели обнову јединства хришћанске цркве, повели су преговоре о унији са Византинцима и другим источнокришћанским народима. Евгенију IV унија је била потребна првенствено због сопственог престижа. По пореклу Млечанин и бивши папски легат на Леванту, био је добро упућен у источне прилике. Сазвао је сабор у Ферари, жељећи да на њега пошто-пото доведе представнике источних пркава. У отимању о Грке, и он и Базелски синодисти послали су бродове у Цариград. После дугог оклеваша, тек на тлу Италије, византиски василевс приклонио се папиној страни².

Цар Јован VIII Палеолог кренуо је упозну јесен 1437. на Запад, на челу делегације у којој су били његов брат Димитрије, цариградски патријарх Јосиф II, неколико митрополита, више епископа, игумана и учених лаика. Поред њих, на сабору су учествовали представници јеру-

¹ О Базелском сабору: *J. Haller, Concilium Basiliense. Studien und Dokumente, I—VIII*, Basel 1896—1936; *Monumenta Conciliorum generalium saeculi decimi quinti. Concilium Basiliense, Scriptorum t. I, Vindobonae 1857; N. Valois, Le pape et le concile (1418—1450), I—II*, Paris 1909.

² О понтификату Евгенија IV: *L. v. Pastor, Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance, I*, Freiburg im Breisgau 1926, 295—368.

салимског, антиохијског и Александријског патријарха, поглавар руске цркве митрополит Грк Исидор, један молдавски епископ и три представника грузијске цркве. Грчка делегација је, преко Венеције, стигла у Ферару, где је априла 1438. почeo рад сабора, који је почетком 1439. пренет у Фиренцу. Дуге и мучне расправе о богословским питањима показале су се две стране разликовале. Фамозно „*Filioque*“ и питање папског примата, нарочито су их раздвајали. Међу источњацима најрвноснији поборник уније био је талентовани никејски митрополит Висарион.³ Најљубињи њен противник био је учени ефески митрополит Марко Евгеник.⁴ На крају, после смрти патријарха Јосифа II, Грци су, наводно неки и потплаћени од Папске курије, пристали да се спорна питања реше у складу са схватањима римокатоличке цркве. Задржавајући свој црквени обред, признали су, неодређено формулисани, папски примат и унија је 6. јула 1439. године свечано објављена на латинском и грчком језику у флорентинској катедрали.⁵

Мада је цар Јован VIII гледао на унију као на средство које ће га одвести до циља, за њу се дugo и упорно залагао. Његова, пак, још увек жива српска мајка, Јелена Драгаш, била је противник уније. Али, била му је потребна ради придобијања антиуниониста. Зато се с њом стално

³ О Висариону: L. Mohler, Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann, I, Paderborn 1923; R.—J. Loenertz, Pour la biographie du cardinal Bessarion, *Orientalia Cristiana Periodica*, 10 (1944) 116—149. Остала литература: И. Ђурић, Сумрак Византије. (Време Јована VIII Палеолога 1392—1448), Београд 1984, 353 нап. 1.

⁴ О Марку Евгенику: H. Vasiliugis, Μάρκος ὁ Εὐγενίκος καὶ ἡ Ἐνωσις τῶν Ἑκκλησιῶν, Атина 1972; C. Tsirplakis, Mark Eugenius and the Council of Florence. A historical reevaluation of his personality, Thessaloniki 1974; G. Hofmann, Testimonium ineditum Andreae achiepiscopi Rhodi de Marco Eugenico, *Acta Academiae Velehrandensis*, 13 (1937) 13—20.

⁵ О флорентинској унији издато је доста изворне грађе и написана је обимна литература: G. Hofmann, *Epistolae pontificiae ad concilium Florentinum spectantes*, I—III, Rome 1940—1946; Исти, *Acta Cameræ Apostolicae et civitatum Venetiæ, Ferrariae, Florentinae, Juanuae, de concilio Florentino*, Rome 1950; Исти, *Die Konzilsarbeit in Ferrara, Orientalia Cristiana Periodica*, 3 (1937) 110—140, 403—455; Исти, *Die Konzilsarbeit in Florenz, Orientalia Cristiana Periodica*, 4 (1938) 157—188, 372—422; J. Gill, Que supersunt Actorum Graecorum concilii Florentini, Rome 1953; Исти, *Le concile de Florence, Paris—Tournai* 1963; Исти, *Personalities of the Council of Florence and other Essays*, Oxford 1964; Исти, *Orationes Georgii Scholarii in concilio Florentino habitæ*, Rome 1964; E. Cecconi, *Studi storici sul concilio di Firenze*, I, Firenze 1869; A. Mercati, Il decreto d'unione de 6 luglio 1439, nell' Archivio Segreto Vaticano, *Orientalia Cristiana Periodica*, 11 (1945) 5—44; D. Geanakoplos, The Council of Florence (1438—1439) and the Problem of Union between the Greek and Latin Churches, *Church History*, 24 (1955) 324—346; T. Frommann, *Kritische Beiträge zur Geschichte der Florentiner Kircheneinigung*, Halle 1872; E. Candal, Processus discussionis de Novissimis in concilio Florentino, *Orientalia Cristiana Periodica*, 19 (1953) 303—349; V. Laurent, La profession de foi de Manuel Tarachaniotès Boullotès au concile de Florence, *Revue des Études Byzantines*, 10 (1952) 60—69; A. Gottlob, Aus den Rechnungsbüchern Eugens IV zur Geschichte des Florentinums, *Historisches Jahrbuch*, 14 (1893) 39—66; F. Rodriguez, El horario de trabajo del concilio de Ferrara—Florencia, *Estudios Eclesiasticos*, 33 (1959) 159—184; Исти, Reuniones de confronte de actas y entrega de textos en el Concilio de Florencia, *Estudios Eclesiasticos*, 30 (1956) 439—458; S. Pétrides, Documents sur la rupture du concile de Florence, *Échos d'Orient*, 14 (1911) 204—207; I. Ševčenko, Intellectual Repercussions of the Council of Florence, *Church History*, 24 (1955) 291—323; Ch. Auner, La Moldavie au concile de Florence, *Échos d'Orient*, 7 (1904) 321—328; 8 (1905) 5—12, 72—77, 129—137; И. Ђурић, н. д., 292—370; S. Mösl, Das theologische Problem des 17. Oekumenischen Konzils von Ferrara—Florenz—Rom (1438—1445), Innsbruck 1947; J. Décarreau, Les Grecs au concile de l'Union Ferrare—Florence 1438—1439, Paris 1970.

и редовно саветовао о црквеним питањима, увек поштујући и уважавајући њено мишљење. Коначно, зато после акта сједињења у Фиренци није одлучно гонио противнике, које је она штитила. У сваком случају, у дугим цариградским преговорима пред пут грчке делегације у Италији играла је изузетно значајну улогу. То су знали не само Византинци већ и базелски прелати и римски папа.

Србе су позвали на унијатски сабор и западњаци и Византинци. Почетком 1433. године код деспота Ђурђа Бранковића боравили су један бискуп и један магистар теологије, који су ишли цару Јовану VIII у име „светог Базелског сабора“. У раду тога сабора учествовао је и дубровачки доминиканец Јован Стојковић, писац црквених трактата и професор париског теолошког факултета, кога су савременици сматрали најученијим Дубровчанином тога времена.⁶ Радећи на склапању уније, он је као базелски посланик 1435. године отпутовао у Цариград. Још 1433. обратио се властима роднога града за обавештења о господарима Босне и Србије, њиховим титулама и могућностима да пошаљу представнике у Базел. Молио је Дубровчане да их подстичу, посебно босанског краља и великаше. Сенат му је 5. октобра те године одговорио да је у Босни рат и да нема услова за слање делегата. Против краља Твртка II устао је претендент Радивоје, кога издашно помажу Турци. Уз то, верници Босне су „патарени“, који, тачније речено, живе „без вере, реда и правила“. Њихов први човек зове се дјед, други гост, трећи старап, а четврти стројник. Њих четворица су уједно највећи „јеретици и неверници“ у тој земљи. Што се тиче, пак, титула, додавали су на крају, краљу Твртку пише се „Serenissimo regi“, мада му „други“ пишу „Illustri“. Војводи Сандаљу, који је најмоћнији међу господарима Босне, треба се обраћати: „Magnifico et potenti domino Sandagi generali voivode Bosne“, а војводи Радославу: „Magnifico domino Radossauro Paulowich, magno voivode regni Bosne“. Што се тиче, пак, деспота „Рашке“, његово име је Ђурађ, а њему се пише: „Illustri et potenti dispotho“.⁷

Из дубровачког одговора се, дакле, види да су базелски синодисти намеравали да упите писмене позиве господарима Босне и Србије. У Босни би, поред краља, позвали и два најмоћнија обласна господара, док би у централизованој Српској Деспотовини позив био упућен само деспоту Ђурђу. Како су позивани представници источнохришћанских народа, може се закључити да су западњаци у њих убрајали краља Твртка II и војводе Сандаља Хранића и Радослава Павловића. Али, Дубровчани су упућивали саборску господу у далеком Базелу да су „патарени“ у ствари „верници поменутог краљевства Босне“. Међутим, Дубровчани су у одговору водили рачуна првенствено о себи. Нису били много вољни да подстичу господу из балканског залеђа да учествује на Базелском

⁶ Д. Анастасијевић, Једина византинска царица Српкиња, Браство 30 (1939) 12—23; И. Ђурић, н. д., 304—306.

⁷ Берштанон де ла Брокијер, Путовање преко мора, Београд 1950, 130.

⁸ О Јовану Стојковићу: B. Duda, Joannis Stojković de Ragusio OP doctrina de coenoscibilitate Ecclesiae, Roma 1958; J. Kubalik, Jean de Raguse. Son importance pour l'écclésiologie du XVe siècle, *Revue des Sciences Religieuses*, 157 (1967) 150—167; И. Божић, Дубровник и Турска, Београд 1952, 59.

⁹ М. Диниш, Из Дубровачког архива, III, Београд 1967, 192—193 (бр. 31); N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle, II, Paris 1899, 318.

сабору. Зато су са толико упорности истицали тешкоће, трудећи се нарочито да покажу бројност „патарена“. Намерно су писали општирење о Босни, у којој су биле замршene политичке прилике и компликована верска ситуација. У Србији није било ни једног ни другог, али то нису помињали. Познајући добро односе Базелског сабора и папе Евгенија IV, са којим су истовремено одржавали везе, налазили су да би било најбоље да се у целу ствар не мешају.

Сам Јован Стојковић истицао је још 1437. године да је деспот Ђурађ Бранковић тобож дао сагласност на остварење уније¹⁰. Пишуни, наравно много касније, о целом догађају дубровачки хроничар Јаков Лукаревић, мада се служио документима, имао је своју верзију. Пошто је посветио лепу пажњу Базелском концилу и узели Јована Стојковића на њему, истакао је да су Дубровчани наводно подстичали гостоподу у залеђу, али се она опирала, нарочито „прелати Босне“ дјед, гост, старац и стројник, који су утицали на краља да не шаље делегате. То је опет подстакло Дубровчане да одустану од даљих напора, јер, како каже, краљ Твртко II, војводе Сандаљ Хранић и Радослав Павловић и деспот Ђурађ Бранковић нису желели да се „потчине“ Базелском сабору, „пошто су радије следили гречке Несторија“¹¹.

Деспота Ђурађа је позвао на унијатски сабор и једноверни византијски цар. О томе је оставио вредне податке Силвестар Сиропул, који је написао „Мемоаре“ о флорентинском концилу. Све до недавног, изванредног, издања које је приредио В. Лоран, овај историјски извор био је неоправдано запостављен. Сиропул, иначе, неколико пута помиње Србе, између остalog, као народ који је сусед Византије.¹² У оквиру припрема за разговоре с римокатолицима, цар Јован VIII позвао је на сабор многе стране владаре и црквене поглаваре. Упутио је посланике источним патријарсима, обавестио је митрополите Молдовлахије и Русије, послao је амбасадора у Трапезунт и Грузију, тражена је подршка Свете Горе, обавештени су пољски и угарски краљ. Посланик се, како наводи Сиропул, од краља Жигмунда враћао баш преко Србије¹³.

Док су вођени разговори око места одржавања сабора, његови противници у Византији износили су разне резерве. Цариградски патријарх Јосиф II негодовао је што је цар пристао да се скуп одржи у Италији и да трошкове сносе Латини, истакавши да ће Ромеји бити обични плаћеници који извршавају вољу послодавца. Предлагао је, како прича Сиропул, да се сабор одржи у Цариграду, а василевс би покрио трошкове од прилога које би донели поглавари три најбогатије православне цркве: руске, грузијске и српске. „Доћи ће и пећки (архиепископ) па и од њега може добити двадесет хиљада“¹⁴. Дакле, рачунало се да би у том случају Срби учествовали на сабору, да би га новчано помогли и да би њихову делегацију

¹⁰ J. Haller, n. d., I, 331—333, 340, 364, 367, 378.

¹¹ G. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Ragusa 1790, 152.

¹² Les „Memoires“ du Grand Ecclésiarque de l’Eglise de Constantinople Sylvestre Sygopoulos sur le concile de Florence (1438—1439), éd. V. Laurent, Paris 1971, 150 (даље: S. Sygopoulos).

¹³ S. Sygopoulos, 180, 182.

¹⁴ „Ἐλεύσεται δὲ Πετκίου, καὶ λήψεται ἐξ ἑκείνου χιλιάδος εἵκοσι“. S. Sygopoulos, 122. Уп. Ф. Баршић, О измирењу српске и византијске цркве 1375, Зборник радова Византолошког института 21, Београд 1982, 172.

предводио сам поглавар цркве. Није наодмет ни податак да је српска црква још у време деспота Ђурађа Бранковића, дакле двадесетак година пред пропаст, спадала међу богатије источне хришћанске заједнице.

Позивајући православне народе на унијатски сабор, цар Јован VIII је 1436. упутио специјалног амбасадора деспоту Ђурађу. Био је то велики доместик Андроник Палеолог Кантакузин, по Сиропулу, брат деспотице Јерине и Ђурђев шурак. Сам присталица уније, дуго је убеђивао деспота да пошаље представнике. Али, наиста је само на одбијање: Ђурађ није хтео ни да пошаље легате ни да потпише сагласност на склапање уније.¹⁵ У такозваној редакцији „Б“ Сиропуловог дела, насталој крајем XV века и чији он није аутор, пише да је Андроник Палеолог Кантакузин ишао деспоту Ђурађу „својим послом“ и да је, по налогу цара, искористио прилику да разговара о учешћу Срба на сабору. У њој даље пише како му је деспот наводно рекао да је сусед „Латина“, са којима има сталне везе, да добро познаје њихове обичаје, навике и намере, и да, баш зато што је у току ствари, неће послати представнике на унијатски сабор.¹⁶

Како било да било, деспот Ђурађ Бранковић је тада одлучно одбио учешће у разговорима о сједињењу с римокатолицима. Тако је Српска православна црква била једна од ретких источнохришћанских заједница која није учествовала у раду унијатског сабора. Иначе, његове последице донекле су се осетиле у неким деловима Српске Деспотовине. Одмах после концила у Фиренци, у православни манастир „Пречиста Крајинска“, на обали Скадарског језера, дакле у Зети, у којој су се, због млетачког ширења, владарска права деспота Ђурађа полако гасила, стигао је, по налогу Рима, један надбискуп, познати присталица уније. Имао је задатак да окупи православни свет у Зети и северној Албанији под папску власт. Био је потчињен непосредно Римској курији, али је, из тактичких разлога, показивао разумевање према православном живљу. Овај је, међутим, био неповерљив према њему, а сами римокатолици сматрали су да је у своме раду сувише попустљив. Оптуживан и с једне и с друге стране, није успео ништа да учини, поготово што је турски притисак био све јачи и у ствари пресудан да пропадне тај папски подухват у непосредној близини јадранске обале, која је, иако у саставу државе деспота Ђурађа, била насељена, највећим делом, римокатолицима.¹⁷

Као што је био добро упознат с припремама за концил, деспот Ђурађ је исто тако био добро обавештен о његовом исходу. Пре свега, стално и редовно одржавао је везе с цариградским двором. Осим тога, срео се с неким учесницима сабора. Како су му током 1439. године Турци заузели државу, с породицом је прешао у Угарску, у којој су избиле жестоке борбе за престо. Повлачећи се на Запад, и на крају у Зету, стигао

¹⁵ „Εἰς δὲ τὸν δεσπότην Σερβίας ἀνέθηκαν τῷ γυναικαδέλφῳ αὐτῷ τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ τῷ Καντακούζηνῷ πρὸς αὐτὸν ἀπερχομένῳ καὶ εἰπε πολλὰ περὶ τούτου τῷ δεσπότῃ δὲ οὔτε πρέσβιτιν στεῖλαι, οὐτέ γράφαι ἡθέλσεν“ — S. Sygopoulos, 164.

¹⁶ „Ἔγω γείτων εἴμι τῶν λατίνων κατ’ πολλάκις συνανεστράφην καὶ ὅμιλος μετ’ αὐτῶν καὶ οἶδα ἀκριβώς καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς διαλέσεις καὶ τοὺς τρόπους αὐτῶν ὃς γοῦν εἰδὼς καλῶς τὰ ἔκεινων, οὐδὲ πρέσβιν στελῶ εἰ; τὴν σύνοδον“ — S. Sygopoulos, 598. Уп. И. Ђурић, н. д., 317—319.

¹⁷ И. Божић, Албанија и Арбанаси у XIII, XIV и XV веку, Глас Српске академије наука и уметноста, CCCXXXVIII, Одјељење историјских наука, књ. 3, Београд 1983, 88.

је у Загреб код кћерке Катарине, која је била удата за грофа Улриха II Цељског. Одатле је пратио угарске династичке борбе, у које се и те како мешао. Ту су га срели чланови руске делегације, који су се из Фиренце, преко Венеције и Истре, враћали у родни крај. Један од њих је записао: „И у самоме граду видесмо српског цесара деспота са његовом царицом и децом, будући да је његово српско царство од Амурата заплењено“.¹⁸ Није искључено да је деспот с њима и разговарао. Покојни професор Ђорђе Сп. Радојичић узимао је да је у саставу бројне руске делегације на сабору у Фиренци био и учени Србин Пахомије Логофет, који је, као што се зна, са Свете Горе отишао у Русију и у њој проживео као плодан писац скоро четрдесет година.¹⁹ Коначно, на сабору је у саставу грчке делегације био и Ђорђе Филантропен, сродник српске деспотске куће. Он је у име цара Јована VIII пре сабора долазио у Србију и крунисао Ђурђа деспотским венцем. После сабора крунисао је у Сmederevu и Ђурђевог сина Лазара.²⁰ Тако је деспот Ђурађ имао прилике после 1439. године да разговара са више угледних учесника унијатског сабора.

Међутим, као што је добро познато, флорентинска унија није спроведена у живот. Православни народи нису добили очекивану помоћ, а у драматичним временима борбе за опстанак још чвршће су се везали за веру својих отаца. Зато су се одлучно усprotивили одлукама у Фиренци. Проповеди противника уније наилазиле су на опште одобравање. Нарочито Марка Евгеника, који је истицао да спас Византинаца не лежи у златничима и помоћи Латина већ у страху од Бога. Православље је, по њему, једино и право оружје против свих непријатеља. Отпор је био тако велики да су главни поборници уније напустили Исток и прешли на Запад. На првом месту митрополит Висарион, који је саветовао Византичима да усвоје западну технологију, систем привређивања и начин живота. Његова вредна библиотека, још увек несхватана од Латина, у Венецији је дugo била прекривена прашином. Када је он сам прешао у Италију, постао је кардинал римокатоличке цркве. Због потчињавања папи, Византијско царство изгубило је и оно мало угледа што је још имало у православним словенским земљама. Далека Московска Русија, коју су Грци вековима васпитавали у мржњи према Риму, оценила је приклапање цара римокатолицизму као издају. Чим се митрополит Изидор вратио из Фиренце, збацио га је велики кнез Василије II (1425—

¹⁸ И. Ђурић, н. д., 326 нап. 203; Г. Орлов, Паҳомије Србин и његова књижевна делатност у Великом Новгороду, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 36, св. 3—4, Београд 1970, 215.

¹⁹ Ђ. С. Радојићић, Јужнословенско-руске културне везе до почетка XVIII века, Крушевачки вестник, 1967, 69—70.

²⁰ О Ђорђу Филантропену: V. Laurent, Un agent efficace de l'union des Églises à Florence, Georges Philanthropène, Revue des Études Byzantines, 17, Paris 1959, 190—195. На сабору је учествовао и учени Георгије, у монаштву Генадији Схоларије, у почетку присталица а касније велики противник уније. Пошто је постао цариградски патријарх, с њиме се дописивао деспот Ђурађ, тражећи одговоре на разна богословска питања. Е. в. Dobschütz, Ein Schreiben des Patriarchen Genadios Scholarios an den Fürsten Georg von Serbien, Archiv für slavische Philologie, Band, 27, Heft 2 (1905) 246—257; Д. Анастасијевић, Питање најлобожнијег Деспота српског, Господина Ђурђа, Његовој Светости Васеленском Патријарху, Господину Генадију Схоларију — Одговори Патријархови, Гласник Српске православне цркве, год. XXVII, бр. 10, 11 и 12 (1946) 219—223. О учешћу Генадија на Флорентинском сабору: C. J. Turner, George—Gennadius Scholarius and the Union of Florence, Journal of Theological Studies, 18 (1967) 83—103.

1462). Изидор је отишао папи, који му је такође доделио кардиналски шешир. Отада је Русија сама бирала своје митрополите, сматрајући да је Цариград изгубио право вођства у православном свету.²¹ Антироманијански католицизам православних словенских народа био је јачи него самих Грка.

Како је после склапања уније време одмицало, борба против све моћнијих Османлија постала је све више прека потреба и западних народа. Нарочито је пад Цариграда изазвао у Италији запрепашћење, тугу и страх. Наследник Евгенија IV, папа Никола V (1447—1455) сматрао је припремање крсташког рата својом првом бригом.²² У склопу своје источне политike, узео је у заштиту и деспота Ђурђа Бранковића, истичући његову борбу против Турака. Означивши га као деспота „Рашког краљевства и господара Албаније, Раме и целе Усоре“ и „нашег драгог сина“, посветио му је цео проглас од 24. октобра 1453. године. Истакао је, међутим, како је сазнао да су „неки“ уништавали свете слике у црквама деспота и света места његових поданика. Да би се њему омогућила даља борба против неверника и „да би се избегао још гори скандал“, под претњом екскомуникације и анатеме, забранио је да се то више чини.²³ На крају писма је истакао да деспот припада „грчкој“ вери, али да га због тога не треба узнемиравати, јер је „са својим“ прихватио флорентинску унију цркава.²⁴

Проглас папе Николе V је ретко и неоспорно сведочанство да су нападане српске цркве и да су у њима посебно уништаване свете слике. Међутим, његова изјава о приклапању српског деспота унији била је нетачна.²⁵ Нови поглавар римокатоличке цркве, четрнаест година после сабора у Фиренци, којим уосталом није руководио, није био тачно обавештен о односу Срба према унији. Ту његову необавештеност запазили су и савременици. Њу је ради истицао фанатични фрањевачки фратар Јован Капистран, који је безуспешно убеђивао деспота Ђурђа да „са свим својим народом“ пређе у римокатолицизам. Он је у лето 1455. године из Угарске писао новом папи Каликсту III (1455—1458), Шпанцу по поре-

²¹ Г. Осипрјорски, Историја Византије, Београд 1959, 521—522.

²² О понтифијату Николе V: L. v. Pastor, н. д., I, 369—652. О његовој источној политици: C. Marinescu, Le pape Nicolas V et son attitude envers l'Empire byzantin, Bulletin de l'Institut Archéol. Bulgare, 9 (1935) 331—342.

²³ „Nonnulos fuisse et esse invasores, vastatores, violatores et offensores ymaginum ac picturarum ecclesiarum et pitorum locorum eorundem deturpatores, ad evitatem deterioris scandali, quod inde posset obvenire, et ut predictos despotus ac sui contra pre-nominatos christiani nominis inimicos ferventius animentur... ne picturas ipsas ac ymagines de cetero invadere, vastare, violare ac deturpare audeant“. G. Hofmann, Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes, Pars III. Epistolae pontificiae de ultimis actis Concilii Florentini annis 1440—1445 et de rebus post Concilium gestis annis 1446—1453, Rome 1946, 142—144.

²⁴ „Ceterum cum dispotus ipse cum suis amplectatur et teneat formam fidei, que in sacro ycumeno concilio Florentino ab Occidentali et Orientali ecclesia, que ibi convenit, diffinita est... ut alias ritus seu ceremonias sequatur aut teneat quam huc usque tenuerit, ritum Grecum sequendo, sicut etiam prefatum concilium ordinavit ac statuit“. G. Hofmann, Epistolae pontificiae, 144.

²⁵ V. Laurent, Les „Memoires“ du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantiopolis Sylvestre Syropoulos, 164, нап. 2, одлучно је одбацио податак из папског писма да се деспот Ђурађ приклоније флорентинској унији цркава. Када је могао папа, није чудо што је понеки западни писац naveо да је деспот Ђурађ пришао унији. И. Ђурић, н. д., 319 нап. 178.

клу, да је претходни папа дао деспоту Ђурђу „не доволно достојну“ булу, чију копију је слao у Рим, на основу које је Ђурађ намеравао да у Угарској подигне девет православних манастира.²⁶ Никола V је, писао је даље, неоправдано хвалио веру српског деспота, јер је био лоше обавештен.²⁷

При одлучивању о слању представника на унијатски сабор за деспота Ђурђа Бранковића политичке прилике и међународни положај тадашње Србије били су од другостепеног значаја. Никакве навале Турака не би га омеле да упути посланике. То лепо показују касније године. Он се једноставно клонио обраћања папи, све док није пао у безнађе. Тако после пада Цариграда, када су војске султана Мехмеда II харале по Србији, дакле у много тежим приликама него пред сабор у Фиренци, два пута је слao амбасадора у Рим. Али, и тада је желео да сарађује с Куријом само на политичком плану, искључиво у заједничкој борби против Османлија. Ни тада није хтео да се упуши у дијалог с Римском црквом. То је добро запазио проницљиви Јован Капистран, који је писао папи да је српски деспот „сасвим са нама“ што се тиче осећања према Турцима, али „што се тиче вере са нама се не слаже“.²⁸ Па и папа Никола V желео је да олакша деспоту, пре свега, борбу против Турака. Залажући се да се не уништавају свете слике у српским црквама, истицао је да ће то омогућити деспоту да се још више преда борби против неверника.

На однос деспота Ђурђа према унијатском сабору није утицао ни став угарског краља Жигмунда.²⁹ Он је баш у првом делу Ђурђеве владавине на дунавској граници, према Србији, систематски насељавао римокатолике, нарочито немачке Тевтонце.³⁰ Краљ и деспот не само да нису садејствовали у верској политици већ су се Ђурђеви неспоразуми и сукоби с њим, па и с Угарима уопште, темељили, добром делом, на верској подвојености. Уосталом, краљ Жигмунд је умро 1437. Без обзира на његов став према сабору, деспот је, после те године, могао, да је хтео, упутити посланике у Италију.

Ток припреме флорентинског концила показује још једну занимљивост. Упућујући позиве, и западни и источни организатори у Србији су се обраћали владару, тј. деспоту Ђурђу. Српски патријарх се никде не помиње. Данас се тачно не зна ни ко је тада био на челу српске цркве.³¹ Предвиђала се једино могућност да он оде на сабор у Цариград, ако се тамо буде одржавао. Али, и о томе је одлуку доносио деспот. Лично

²⁶ О понтификату Каликста III: *L. v. Pastor*, II. d., I, 653—794.

²⁷ „Praeterea non ex bona informatione a felicis recordationis Nicolao papa, praedecessore vestre sanctitatis, impetravit bullam non satis dignam“. E. Fermedžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum incertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae 1892, 225 (даље: *Acta Bosnae*).

²⁸ Ч. Мијайловић, Деспот Ђурађ Бранковић, II, Београд 1882, 283—285.

²⁹ Уп. И. Ђурић, II. d., 319—320.

³⁰ Ј. Калић-Мијушковић, Београд у средњем веку, Београд 1967, 106—107. Настојећи да заседања сабора премести из Базела у Будим, краљ Жигмунд је истицао да би то подигло његов углед код балканских православних народа, без чије се помоћи не може ратовати против Турака. Р. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda (1435—1437)*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, XII/1, Нови Сад 1969, 106.

³¹ Последњи помен патријарха Никона је из 1435. године. Никодим је, пак, дошао на патријаршијски престо после 15. јуна 1445. М. Пурковић, Српски патријарси средњег века, Диселдорф 1976, 145, 150.

њему је намеравао да се обрати Базелски сабор, од њега је византијски василевс тражио одобрење за учешће српских представника. Главну реч у црквеним питањима Србије тога времена имао је владар. У њој је, као и у Византији, духовна власт ипак била потчињена световној.

Иначе, став деспота Ђурђа према унијатском сабору потпуно се уклапа у целокупно његово верско опредељење и духовну делатност. Током целог свог дугог живота, и као човек и као владар, био је пројект свим својим бићем источнокршћанском вером и културом. Велики заштитник исихаста, који су били познати противници Запада, он је за Капистрана био „непријатељ римске цркве“.³² Од својих верских начела није одступао, па ни у питању уније. Нити је био за онакву каква је склопљена у Фиренци, нити је тада био уопште за њу. То произлази из извора, по којима није хтео ни да пошаље представнике ни да потпише сагласност на склapanje унијатског споразума. Уссталом, цео труд око сабора у Фиренци није дао резултата. Обистинила се изрека да униснистичка решења само појачавају расцеп. Тако је флорентинска унија остала мртво слово на хартиji.

³² „romanae ecclesiae inimicus“. *Acta Bosnae*, 224.